

XVII. Yüzyılda Üsküp'ün Sosyo-Ekonomik Tarihine Kaynak Olarak Düvel-i Ecnebiyye Defterleri ve Bazı Örnek Belgeler

Cihan Yemiřçi*

(ORCID ID: 0000-0003-0447-7933)

Makale Gönderim Tarihi
13.11.2019

Makale Kabul Tarihi
18.12.2019

Özet

Balkan yarımadasının orta kısımlarında kurulmuş olan Üsküp jeopolitik konumu sayesinde Roma İmparatorluğu döneminde askerî bir merkez olarak gelişti. Aynı zamanda bir Roma lejyonunu ağırlayan Üsküp, bu münasebetle askerî bir yol ağı olarak inşa edilen *Via Egnatia*'ya bağlandı ve Doğu'dan Batı'ya, Kuzey'den Güney'e pek çok önemli yerleşim bölgesiyle irtibat kurdu. Merkezî konumu dolayısıyla tarih boyunca çeşitli siyasî oluşumların hedefine giren şehir, Bulgar Çarlığı'nın hâkimiyetindeyken bölgesel bir ticaret merkezi olarak yapılandırıldı. Daha sonraları Doğu Roma ile Sırp Krallığı'nın egemenlikleri altında varlığını sürdüren Üsküp, sahip olduğu önem sebebiyle 1346'da Stefan Duşan (1331-1355)'in "Sırların ve Yunanların İmparatoru" unvanını alarak taç giymesine de ev sahipliği yaptı. Osmanlıların bölgede yeni bir güç olarak belirerek Balkanlardaki yayılmaları esnasında Paşa Yiğit Bey tarafından 1392'de fethedilen Üsküp, ardından yoğun bir Türkmen iskânına sahne oldu. İskân ettirilen Türkmenlerin etkisiyle zamanla Müslüman bir şehir hüviyeti kazanan şehir, diğer yandan askerî ve ticarî bir merkez olma niteliklerini devam ettirdi. Üsküp böylece bir yandan Osmanlıların Balkanlara düzenledikleri seferler için mühim bir üs haline gelirken, diğer yandan da devletin uluslararası ticareti destekleyici politikaları sayesinde ticaret merkezi olma vasfını pekiştirdi. Söz konusu nitelikleri nedeniyle Üsküp ayrıca bir Dubrovnik ticaret kolonisini de bünyesinde barındırdı.

Buna bağılı olarak Dubrovnıkliler (ve ayrıca Venedikliler) hakkında Osmanlı başkentinden çıkan fermanların XVII. yüzyılın hemen başından itibaren *Mühimme Defterlerinin* kapsamında çıkarılarak yeni ihdas edilen *Düvel-i Ecnebiyye Defterlerinde* yer almaya başlamasıyla birlikte bu kayıtların kapsamına Üsküp ile alakalı olanlar da girdi. Dolayısıyla Üsküp ile ilgili araştırma yapacak olanların bakması gereken *Tahrir Defterleri*, *Kadı (Şer'iyye) Sicilleri*,

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cihan.yemisci@bilecik.edu.tr.

Vakfiyeler, Mühimme Defterleri gibi belge ve defter koleksiyonları arasına yeni bir defter kategorisi daha eklenmiş oldu. Bu durumda Üsküp'te faaliyet gösteren yabancıların şehirde karşılaştıkları sosyal, hukukî ve ekonomik meselelerin başkente aksettiği kadarıyla karşılığında bir ferman gönderildiği durumlarla ilgili defter kayıtları şehrin sosyo-ekonomik tarihine kaynak oluşturacak ilave veriler sunmaktadır. Bu çalışmada, bahsi geçen yüzyılda Üsküp'ün sosyo-ekonomik tarihini konu alan araştırmacılar için *Düvel-i Ecnebiyye Defterlerinin* kaynak olarak önemini işlemek, defterlerde mevcut ferman suretlerinin özetleri üzerinden bir envanter sunmak ve ilaveten bazı örnekler belgelerin transkribe edilerek araştırmacıların hizmetine sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: XVII. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu, Üsküp, Via Egneta, Düvel-i Ecnebiyye Defterleri, Dubrovnikliler.

The Registers of Foreign States (Düvel-i Ecnebiyye Defterleri) as a Source of Socio-Economic History of Skopje in the XVIIth Century and Some Sample Documents

Abstract

Skopje settled in the middle of the Balkan Peninsula, improved as a military centre under the Roman Empire thanks to its geopolitical location. At the same time Skopje, which also hosts a Roman Legion was connected to *Via Egneta*, that was built as a military road network and, contacted many important residential areas from East to West, from North to South. Due to its central location, the city has been the target of various political formations throughout history and was structured as a regional commercial centre during the reign of the Bulgarian Tsardom. Skopje, which later existed under the sovereignty of Eastern Rome and the Serbian Kingdom, also hosted the coronation of Stefan Dushan (1331-1355) in 1346 with the title of "Emperor of Serbs and Greeks" due to its importance. Skopje, which was conquered by Pasha Yiğit Bey in 1392, was then the scene of an intense of Turkmen settlement during the Ottomans' expansion in the region as a new power. The city became a Muslim city with the influence of the Turkmen who were resettled, and on the other hand, it continued to be a military and commercial centre. Skopje thus became an important base for the Ottoman expeditions to the Balkans, while at the same time cementing its ability to become a trade centre thanks to the policies of the state supporting international trade. Thanks to these qualities of the city, Skopje also incorporated a Dubrovnik trade colony.

Accordingly, *The Registers of Foreign States (Düvel-i Ecnebiyye Defterleri)* which hold the edicts promulgated in Ottoman capital about Dubrovnik people (and the Venetians) started to take place instead of *The Registers of Mühimme* after the beginning of XVIIth century. Those records included the documents related to Skopje, as well. Therefore, a new category of registers has been added to the collections of documents and registers such as *Tahrir Defterleri, Kadı (Şer'iyye) Sicilleri, Vakfiyeler, Mühimme Defterleri*. In this case, when the social, legal and economic issues faced by foreigners operating in Skopje are related to the capital, and any edict promulgated for that, the relevant records could provide additional data that will contribute to the socio-economic history of the city. In this study, it is aimed to process the importance of *Düvel-i Ecnebiyye Defterleri* as a source for the researchers on the socio-economic history of Skopje in the mentioned century, to present an inventory based on the summaries of the copies of the edict in the registers, and additionally, some examples of the documents are transcribed and presented.

Keywords: 17th Century, Ottoman Empire, Skopje, Via Egnatia, Ragusans, The Registers of Foreign States.

Giriş

Balkan yarımadasının orta kısımlarında kurulmuş olan Üsküp jeopolitik konumu sayesinde Roma İmparatorluğu döneminde askerî bir merkez olarak gelişti. Aynı zamanda bir Roma lejyonunu ağırlayan Üsküp, bu münasebetle askerî bir yol ağı olarak inşa edilen *Via Egnatia*'ya bağlandı ve Doğu'dan Batı'ya, Kuzey'den Güney'e pek çok önemli yerleşim bölgesiyle irtibat kurdu. Üsküp, merkezî konumu ve Balkanlardaki çeşitli yol ağlarının kesişme noktalarından birinde olması dolayısıyla IV. yüzyıldan itibaren bölgede varlık gösteren birçok Türk boyunun da hedefine girdi. Hunların, özellikle de Attila'nın Üsküp yolunu kullanarak Doğu Roma üzerine seferleri ve bölgeden gidiş-gelişleri tarihe geçti. VII. yüzyılda Balkanları hâkimiyeti altına alan Avarlar Üsküp'te de egemenliklerini tesis ettiler. Üsküp ayrıca Bulgar, Peçenek, Oğuz ve Kuman Türklerinin akınlarını da üzerine çekti. Tarih boyunca defalarca el değiştiren şehir, Bulgar Çarlığı'nın hâkimiyetindeyken bölgesel bir ticaret merkezî olarak yapılandırıldı. Daha sonraları Üsküp, Doğu Roma İmparatorluğu ile Sırp Krallığı'nın egemenlikleri altında varlığını sürdürdü. Sahip olduğu önem sebebiyle II. Milutin (1282-1321) devrinde Sırp'ların başkenti olan Üsküp 1346'da

Stefan Duşan (1331-1355)'in "Sırların ve Yunanların İmparatoru" unvanını alarak taç giymesine de ev sahipliği yaptı.¹

Osmanlı İdaresinde Üsküp

Osmanlıların bölgede yeni bir güç olarak belirmeleri ve Balkanlardaki yayılmaları esnasında Paşa Yiğit Bey tarafından 1392'de fethedilen Üsküp, idarî olarak Rumeli Beylerbeyi'nin merkezi olan Paşa Livası'na bağlandı ve Sağ Kol'da yer aldı.² Böylece ilk Üsküp uç beyi olan Paşa Yiğit Bey'in Saruhan'dan yönlendirdiği nüfusla birlikte şehir, Filibe ve Serez ile birlikte Balkanlardaki ilk Türkmen iskânlarına konu olan en önemli yerleşimlerden biri hâline geldi.³ İskân ettirilen Türkmenlerin etkisiyle zamanla Müslüman bir şehir hüviyeti kazanan Üsküp, XV. yüzyılda Orta Balkanların en kalabalık şehir merkezlerinden birine dönüştü. Bu zamanlarda Üsküp nüfusunun 2/3'ü Müslüman ahaliden müteşekkildi.⁴

Stratejik konumuna binaen Üsküp, Osmanlıların Balkanlardaki ana askerî üssü olma sorumluluğunu üstlendi. Paşa Yiğit Bey'in Bosna'ya, oğlu Turahan Bey'in ise Mora'ya yaptığı akınların çıkış noktası oldu. Paşa Yiğit Bey'in 1414'te vefatından sonra yerini kendi yetiştirmesi olan İshak Bey, onun ardından ise İsa Bey olarak Üsküp çıkışlı askerî faaliyetlerde başarılar elde ettiler. Şehir, II. Mehmed zamanında Osmanlı topraklarının inşa edildiği bir dökümhaneyi de bünyesinde barındırarak⁵

¹ Mehmet İnbaşı, "Üsküp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TVDİA)*, XLII, İstanbul 2012, s. 377; aynı yazar – Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp, Fethinden XVIII. Yüzyıla Kadar*, TTK, Ankara 2018, 10-11; Feridun Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", *Türkler*, IX, Yeni Türkiye, Ankara 2002, s. 25; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, I (18. ve 19. Yüzyıllar), Küre Yayınları, İstanbul 2013 (3. Baskı), s. 20, 29; Machiel Kiel, "Balkanların Osmanlı İmparatorluğu ile Bütünleşmesi 1353-1453", *Türk Tarihinde Balkanlar, Balkans in the Turkish History*, I, ed. Zeynep İskefiyeli – M. Bilal Çelik – Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya 2013, s. 189-190.

² Yücel Öztürk, "Osmanlı Balkanı: Tarihî Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişimi", *Türk Tarihinde Balkanlar, Balkans in the Turkish History*, I, s. 252; Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", *Türkler*, IX, s. 166.

³ Kiel, *a.g.m.*, s. 193-195. Türkmen iskânlarından sonra Üsküp'te kurulan yeni mahalle ve köyler hakkında bilgi için bkz. Havva Selçuk, "Rumeli'de Yapılan İskânlar Neticesinde Kurulan Yeni Yerleşim Yerleri (1432-1481)", *Türkler*, IX, s. 181.

⁴ İnbaşı, "Üsküp", s. 377-378; aynı yazar, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, IX, s. 159-160.

⁵ İnbaşı-Kul, *a.g.e.*, s. 17.

ehemmiyetini arttırdı. Bunun yanı sıra şehirden elde edilen güherçile, Pazarcık ve Uzuncaova'dan hasıl olanlarla birlikte Gelibolu Baruthanesi'ne gönderilmekte, bu şekilde Üsküp askerî lojistik bakımından da Osmanlılara hizmet etmekteydi.⁶ Üsküp önce 1463'te Bosna'nın, asıl olarak ilerleyen tarihlerde 1521 yılında Belgrad'ın fethine kadar Balkanlardaki başlıca askerî üs olma vasfını sürdürdü. Yine de şehir bu tarihlerden sonra da askerî bölüklere kışlak vazifesini ifa etti.⁷ Osmanlı egemenliğinin başından itibaren uç beyliği olarak teşkilatlandırılan Üsküp'ün 1463'te Paşa sancağına bağlı bir kaza olduğu, 1551 yılındaysa sancak statüsüne yükseltildiği görülmektedir.⁸

Öte taraftan Üsküp, ticarî merkez niteliğini ileriki dönemlerde de devam ettirdi. Bilhassa Balkanlardaki dağınık siyasî yapıların İmparatorluğun çatısı altında birleştirilmesinden sonra sınırların kalkmasıyla oluşan istikrar, coğrafyadaki ticaretin daha sağlam temellere oturmasını ve gelişmesini sağladı.⁹ Böylece Dubrovnik, Avlonya, Ülgün, Draç, Kotor, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren de Split limanlarından Balkanlara ve Edirne ile İstanbul'a yönelen ticaret kervanlarının ve diplomatik heyetlerin kat ettikleri yol ağlarının önemli duraklarından biri oldu.¹⁰ Özellikle XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ve

⁶ İbrahim Sezgin, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Baruthâneler ve Barut İmalatı", *Türkler*, X, s. 147.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnaşı-Kul, *a.g.e.*, s. 15-21, 33.

⁸ İbnaşı-Kul, *a.g.e.*, s. 31. 1667-1668 yılları arasında Rumeli kadıliklarında yapılan düzenlemede Üsküp'ün önemine binaen listede ilk sırada geçtiğine dair bkz. M. Kemal Özergin, "Rumeli Kadılikları'nda 1078 Düzenlemesi", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK, Ankara 1988, s. 259.

⁹ Bu süreç içerisinde Balkan yol güzergâhlarının ve bunların etrafındaki kalelerin yapılandırılarak hanlar inşa edilmesi ve Osmanlı egemenliğinin tesis süreci hakkında ayrıca bilgi için bkz. Traian Stoianovich, "Osmanlı Hâkimiyetinde Via Egnatia", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Özden Arkan – Ela Güntekin – Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 225-228; Peter Sugar, *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804, A History of East Central Europe*, V, ed. Peter Sugar – Donald Treadgold, University of Washington Press, Seattle 1977, s. 74.

¹⁰ Türk hâkimiyetinin tesisinden sonra Batı Balkanlarda yapılandırılan ya da yeni açılan ticaret yolları, bunların güzergâhları ve bu yollar aracılığıyla yerleşim birimleri arasındaki zaman ölçütü cinsinden birbirlerine olan ulaşım mesafeleri hakkında bkz. Stoianovich, *a.g.m.*, s. 230, 235-236. Bahsi geçen limanların Balkanların içlerine bağlanan yol örgüsü için bkz. Gilles Veinstein, "Avlonya (Vlora): 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Via Egnatia'da Bir Menzil", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, s. 241-248. Venedik

XVII. yüzyıl boyunca Akdeniz ve Adriyatik'te korsanlığın yükselişiyile birlikte denizlerdeki güvenliğin sekteye uğraması, karayollarına daha yoğun bir rağbet gösterilmesini beraberinde getirdi.¹¹ Bu da Balkan yollarına olan yönelimi arttırarak diğeri birçok Balkan şehrinin yanı sıra Üsküp'ün ticaret hacmine de olumlu bir şekilde yansıdı. Bu gelişim seyri içerisinde Üsküp, XVII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Batı Balkanlarda en fazla dükkân sayısına ulaşan pazarlardan birini teşkil etti.¹² Üsküp böylece bir yandan Osmanlıların Balkanlara düzenledikleri seferler için mühim bir komuta merkezi haline gelirken, diğeri yandan da devletin uluslararası ticareti destekleyici politikaları sayesinde ticaret merkezi olma vasfını pekiştirdi.

Söz konusu nitelikleri nedeniyle Üsküp birçok yabancı unsurun ticaret amacıyla meskûn olduğu kozmopolit bir nüfus yapısına sahipti. Yahudi yerleşimcilerin yanı sıra ayrıca bir Dubrovnik ticaret kolonisini, daha doğru bir ifadeyle tüccar taifesini de bünyesinde barındırmaktaydı.¹³ Osmanlılarla Dubrovnik'in resmî ilişkilerinin askıya alındığı 1446'dan II. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarına kadar Cumhuriyet'in İmparatorluk ile diplomatik münasebetlerinde aracılık yapan unsurlar da şehirdeki Dubrovnikli tacirler ve Üsküp sancakbeyiydi.¹⁴ Osmanlı fethinin akabinde Türk idaresi altına giren şehirdeki Dubrovnikli tüccar taifesi, Dubrovniklilere tanınan hususî imtiyazlardan faydalanma imkânı buldu. Dubrovnik Cumhuriyeti'nin özel bir statüyle tabi olduğu Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde ettiği imtiyazlar doğrultusunda Osmanlı ülkesinde ikamet eden Dubrovnikliler hem *müste'men* hem de *zimmî* hukukundan istifade ediyorlardı.¹⁵

bayloslarının Edirne ve/veya İstanbul'a ulaşmak için kullandıkları bazı güzergâhlar ve Üsküp'ün bu yollar arasındaki konum için bkz. Vassilis Dimitriadis, "Via Egnatia Üzerindeki Vakıflar", *aynı eser*, s. 103.

¹¹ İstanbul ile Adriyatik limanları arasındaki yol ağı içerisinde Üsküp'ün yer aldığı güzergâhın bu tarihlerde yaptığı büyük atılım için bkz. Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul 1989, s. 184, 190-191.

¹² Rhoads Murphey, "17. Yüzyılda Via Egnatia Boyunca Görülen Ticaret Örüntüleri", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, s. 207.

¹³ İnbaşı-Kul, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁴ Robin Harris, *Dubrovnik, A History*, SAQI, Londra 2003, s. 93.

¹⁵ Kendilerine İmparatorluk sınırları dâhilinde özel bir statü tanınan Dubrovniklilerin hukukî durumlarıyla ilgili bilgi için bkz. Nicolaas H. Biegan, *The Turco-Ragusan*

Şehirde mütemekkin Dubrovnik tacirlerinin kaç kişi olduklarını kaynaklardan tespit edebilmek mevcut verilerle mümkün gözükmesine de 1544 tarihli *Tahrir Defteri*'nde tespit olunan sekiz Hristiyan hanenin Dubrovniklilere ait olduğu düşünülmektedir.¹⁶

Düvel-i Ecnebiyye Defterleri

Osmanlı'nın birçok Balkan şehrinde olduğu gibi Üsküp'te de sosyal ve ekonomik faaliyetlerini yürüten Dubrovniklilerle alakalı meselelerin kayıtları, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile dostluk ve ittifak ilişkisi içerisinde olan Fransa ve Venedik'i ilgilendiren belgelerde olduğu gibi zamanla *Mühimme Defterleri*'nin kapsamından çıkarıldı ve *Düvel-i Ecnebiyye* adı verilen ayrı bir defter tasnifinde toplanmaya başlandı. İsminden de anlaşılacağı üzere bu defterler, İmparatorluğun yabancı devletlerle olan siyasî, askerî, hukukî, iktisadî, sosyal ve daha pek çok alanlardaki münasebetlerinin ortaya çıkardığı meseleler hakkında Divan'dan çıkan hükümleri, ahidnâmeleri, nişanları, elçilerle yazışmaları ve konsolosluk beratları gibi kayıtları muhteviyatına kattı.¹⁷ Buna bağlı olarak Osmanlıların yabancı unsurlarla ilişkileri hakkında Osmanlı başkentinden çıkan fermanların *Düvel-i Ecnebiyye Defterlerinde* toplanmasıyla birlikte bu kayıtların içeriğine Üsküp ile alakalı fermanlar da girdi.

1567 yılına ait Nemçe (Avusturya) defterinin teşkiliyle husule gelen ilk *Düvel-i Ecnebiyye Defteri*'nin ardından, İmparatorluğun ittifak ilişkisi içerisine girdiği Fransa ile alakalı fermanlar da bu defterlerde toplandı. XVII. yüzyılın başlarından itibaren Venedik ve Dubrovnik ile ilgili hükümler için ayrı defterlerin tutulmaya başlanmasıyla bu koleksiyonun kapsamı daha da genişledi. Osmanlı Arşivinde, -bilindiği kadarıyla- ihdas edildiği 1567 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı döneme kadar tutulan bu defterlerde Avusturya, Fransa,

Relationship according to the Firmans of Murad III (1575-1595) extant in the State Archives of Dubrovnik, The Hague-Paris 1967, s. 34-35; Mladen Glavina, *17. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti İlişkileri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 117.

¹⁶ İnbaşı-Kul, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁷ Komisyon, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2010, s. 41-42.

Venedik, Dubrovnik, İngiltere, İspanya, Lehistan, Flemenk, Ceneviz, Toskana, Sardunya, İran ve ilerleyen dönemlerde diğer bazı devletlerle ilgili kayıtlardan müteşekkil 139 adet defter ya da defter parçası / forma muhafaza edilebildi.¹⁸

989 Numaralı *Divan-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğu*'nda, ayrıca *Maliyeden Müdevver Defterler* ve *Hadariye Defterleri* gibi farklı tasniflere dağılmış, bu çalışmanın zaman dilimini teşkil eden XVII. yüzyıla ait 14 adet *Düvel-i Ecnebiyye Defteri* tespit edilmiştir. Bunlardan iki adedi Venedik¹⁹ ve üç adedi Dubrovnik'e²⁰ dair meseleler hakkındaki defterler iken iki adedi müştereken Venedik ve Dubrovniklilerle alakalı hükümlere²¹ ayrılmıştır. Bunların yanı sıra üç adet *Fransa Nişan ve Ahkâm Defteri*,²² bir adet *İngiltere Nişan Defteri*,²³ bir adet *Flemenk Ahidnâme Defteri*,²⁴ bir adet *Lehistan Ahidnâme Defteri*²⁵ ve bir adet de *Nemçelü Ahidnâme Defteri*²⁶ bulunmaktadır.

Düvel-i Ecnebiyye Defterlerinin Üsküp İçin Kaynak Olarak Değeri ve Bazı Örnek Belgeler

Berat sahibi gezici tacirlerin yanı sıra şehirdeki ticaret kolonisine mensup olan yabancı tacirlerin Üsküp'teki faaliyetleri sayesinde yerel unsurlarla kurdukları ilişkiler, yaşanan bazı sorunlar, cari olan usuller ve

¹⁸ Ayrıca Amerika, Belçika, Brezilya, Romanya, Rusya, Danimarka, Bulgaristan, İsveç, Norveç, Meksika, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ gibi ülkelerle ilgili belgelerin toplandığı defterler de mevcuttur. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 42.

¹⁹ OA., *MAD.d*, nr. 17901 (h. 1028-1033 / m. 1619-1625), 18 s.; OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 16/4 (h. 1081-1211 / m. 1670-1797), 199 s.

²⁰ OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 13/1 (h. 1013-1028 / m. 1604-1618), 195 s.; *A.DVNS.DVE.d*, nr. 15/3 (h. 1057-1075 / m. 1647-1665), 128 s.; OA., *A.DVNS.HADR.d*, nr. 2 (h. 1061-1193 / m. 1650-1779), 358 s.

²¹ OA., *MAD.d*, nr. 6004 (h. 1028-1038 / m. 1619-1629), 143 s.; *A.DVNS.DVE.d*, nr. 14/2 (h. 1038-1056 / m. 1673-1809), 210 s.

²² OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 26/1 (h. 1044-1077 / m. 1634-1666), 164 s. [Atik Nişan ve Ahkâm Defteri]; *A.DVNS.DVE.d*, nr. 27/2 (h. 1084-1224 / m. 1673-1809), 164 s. [Nişan Defteri]; *A.DVNS.DVE.d*, nr. 28/3 (h. 1099-1113 / m. 1687-1701), 194 s. [Atik Ahkâm Defteri].

²³ OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 35/1 (h. 1086-1257 / m. 1675-1841), 176 s.

²⁴ OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 22/1 (h. 1091-1278 / m. 1680-1861), 517 s.

²⁵ OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 55/1 (h. 1016-1173 / m. 1607-1759), 50 s.

²⁶ OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 57/1 (h. 975-1210 / m. 1567-1795), 315 s.

uygulamalar, vergi problemleri ve ticarete konu olan meta hakkındaki meseleler İstanbul'a yansıdığı nispette *Düvel-i Ecnebiyye Defterleri*'nde yer bulmuştur. Defterlerde rastlanan kayıtlara göre Üsküp'te varlık gösteren yabancı unsurların başında Dubrovnikliler, ardından seyrek de olsa Venedikliler gelmektedir.

Şehirdeki Dubrovnik asıllı tüccar taifesi dolayısıyla Balkanlardaki yol güzergâhı Üsküp'ten geçen Cumhuriyet'in elçileri tacirlerin ahvalini dinlerler ve varsa şikayetlerini İstanbul'da arz etmek üzere kaydederlerdi. Dîvân'dan ilgili makam(lar)a hitaben çıkarılan hükümlerse dönüş yolunda elçiler tarafından tekrar Üsküp'e uğranmak suretiyle kadiya teslim edilir ve başkentten gönderilen ferman esas alınarak sorunların giderilmesine çalışılırdı.

Dubrovniklilerin XVII. yüzyıl boyunca Üsküp'te en yoğun karşılaştıkları problemlerin, satın almak istedikleri balmumu, yapağı* ve gön** gibi hammaddelerin yetkililer tarafından ihracının yasak olduğu öne sürülerek engellenmeleri hakkında olduğu görülmektedir. Rumeli eyaletinde Üsküp ve diğer bazı kadılara gönderilen birçok hükümde, Dubrovnik tacirlerinin ticaretini yaptıkları ihracı yasak olmayan söz konusu metanın ticaretine memnu meta olduğu bahanesiyle mani olunmamasına dair emirler verilmektedir.

Kaynaklarda pek çok zaman rastlanan bu meseleye dair örnek bir belge şöyledir:

“Rumeli eyaletinde ve Üsküb ve Vulçitrin sancaklarında olan kadılara hüküm ki,

Dubrovnik beğlerinin Âsitâne'î Sa'âdetimde olan elçileri 'arz-ı hâl sunub Dubrovnik tâcirleri mâtekaddemden [beri] Memâlik-i Mahrûsemenden yapağı ve gön ve dahi memnu' olmayan meta' alup memleketlerine götürüb kimesne dahl ve ta'arruz ide gelmiş değil iken hâlâ Priştina emini ve Üsküb nâzırı ve dahi bazı kimesneler yapağı ve gön virilmemekle elimizde emrimiz vardır deyü tâcir tâ'ifesine gön ve yapağı virdirmeyüb te'addî eylediklerin bildirüb kadîmden memnu' olmamağla ala geldükleri üzre gön ve yapağı satun alub memleketlerine götürüb ticâret üzre olmaları bâbında emr-i şerîf ricâ

* *yapağı*: koyun ve kuzudan kırkılan tüy.

** *gön*: işlenmiş deri, kösele.

eyledikleri ecilden buyurdum ki bu husûsda her biriniz bi'z-zât mukayyed olub eğer Priştina emini ve Üsküb nâzırıdır ve eğer aher kimesnelendir şöyle ki Dubrovnik tâcirlerinin memnu' olmayub kadîmü'l-eyyâmdan Memâlik-i Mahrûsemenden ala geldikleri gön ve yapağı almak istediklerinde mezbûrlar elimizde emr vardır deyü mâni' olub şer'i şerife ve oligelana mugâyir dahl iderler ise men' ve def' idüb min ba'd mezbûrları ve aheri olvechle dahl itdirmeyüb kadîmden ala geldikleri gön ve yapağı ve sâir memnu' olmayan meta'yı dahi Dubrovnik bazergânları taht-ı kazânuzda istedikleri yerlerden akçalarıyla alub memleketlerine götürüb emr-i şerifime muhâlif kimesneye iş itdirmeyesiz ve veche'n mine'l-vücûh Dubrovnik tüccârın olvechle rencide etdirmeyesiz memnu' olmayanları yazub bildiresiz".²⁷

Dubrovnik elçilerinin, İstanbul'da aldıkları fermanların asıllarını ya da mühürlü kopyalarını Dubrovnik'e götürdükleri ve Türk kaçılarıyasında muhafaza ettikleri bilinmektedir. Bu bakımdan günümüzde Dubrovnik Devlet Arşivi'nde muhafaza edilen belgeler de *Düvel-i Ecnebiyye* kayıtlarını tamamlar nitelikte önem arz etmektedirler. Velhasıl, çeşitli sebeplerle başkentten gönderilmiş olmasına rağmen defter kayıtlarına girmemiş, ancak Dubrovnik Devlet Arşivi'nde mevcut olan pek çok belge arasında Üsküb ile ilgili olanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla Dubrovnik Devlet Arşivi'nde konuyla ilgili bazı hükümleri de burada zikretmek gerekmektedir.

Bu hükümlerden biri Vulçitrin, Priştine, Novo Brdo, Tpeça ve Dubrovnik tacirlerinin ticaret yaptıkları yerlerin kadılarına gönderilmiştir. Belgede, Üsküb nazırının gümrük ve kantariye namına Dubrovnik tacirlerinin ham yün ve diğer bazı ticarî mallarına el koyduğu öğrenilmektedir. Fermana Dubrovniklilerin bu gibi vergilerden muaf

²⁷ OA., A.DVNS.DVE.d, nr. 13/1, s. 106/6, belge no: 527 (12 Cemâziye'l-âhir 1022 / 30 Temmuz 1613). *Düvel-i Ecnebiyye Defterleri'*nde buna benzer konulardaki diğer bazı belgelerden balmumu hakkında olanlar için bkz. *aynı defter*, s. 161/1, belge no: 745 (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1027 / 26 Nisan – 5 Mayıs 1618); defterde süreti bulunan bu fermanın aslı için bkz. DAD., DA., 7/2.1, sv. 14, br. 686 (K 276) (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1027 / 26 Nisan – 5 Mayıs 1618); ayrıca bkz. O.A., MAD.d., nr. 6004, s. 75/4 (14 Zi'l-ka'de 1032 / 9 Eylül 1623). Dubrovniklilerin Üsküb'te XVI. yüzyılda da yapağı ticaretiyle işgal ettikleri hakkında bkz. Metin Ziya Köse, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri, 1500-1600, Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler*, Giza Yayınları, İstanbul 2009, s. 51. Ayrıca bahse konu olan tacirlerin şehre çuha getirip sattıklarına dair bkz. *aynı eser*, s. 48.

oldukları ifade edilmekte ve zapt edilen metanın iade edilmesi emredilmektedir:

“Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazl Vulçitrin ve Priştina ve Nova Brda ve Trpce ve ol etrafda Dubrovnik bazergânları ticâret eyledüğü yerlerin kadılarına zîde fazluhum tevki'-i ref'-i hümâyûn vâsil olacak mâ'lum ola ki

Hâlâ Dubrovnik elçileri Der-Sa'âdetime gelüb 'arz-ı hâl sunub feth-i hâkânîden berü Devlet-i 'Aliyyeye kemâl-i sadâkât ve 'ubûdiyyet ile sâbit-kadem olmağla mukaddemâ ecdâd-ı 'azâmım enârallahu Teâlâ berahmetehüm zamân-ı şerîflerinde elimize virilan 'ahidnâme-i hümâyûn ve hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ile virilan emr-i şerîf mücebince bazergânlarımız Vulçitrin ve Üsküb sancaklarında ve varoş semtlerinde meta' iştirâ idüb ve yapağı cem' eylediklerinde sancakbeğlerinden ve ümenâ ve 'ummâl ve mültezimîn ve nuzzâr ve sâir zabitlerden şimdiye değin kimesne dahl ve ta'arruz eylemeyüb ve resp-i gümrük ve kantariyye ve rüsûm-ı sâire nâmiyla nesne taleb eylemiş değiller iken bi'l-fi'il Vulçitrin sancağıbeği olub Üsküb mukâta'âtı nâzırı olan Mehemmed dâme ikbâlehü elimizde olan 'ahidnâme-i hümâyûnum ve hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ile virilan hük-m-i şerîfe muhâlif bazergânlarımız iştirâ eyledikleri yapağıdan alandan ve satandan kantariye başına birer gurus taleb idüb ve bundan ma'adâ mezbûrlar hazîne ile Südde-i Sa'âdetime gelür iken ardlarınca adem gönderüb cümle emvâl ve erzâkımızı ve yapağılarımızı ahz ve kabz ve der-mahzen eyledüğünden ma'adâ mîr-i müşarünileyhin kendü yapağısın olub ziyâde baha ile cebrân üzerimize bıragub ve bazergânlarımız yapağı cem' eylediklerinde üstüne eminler ademler gönderüb bazergânlarımızın ademlerin döküb yapağı iştirâsından men' idüb otuzar ve kırkar gurusların alub ba'dehu yapağı iştirâsına izn virüb min-küllî zulm ve te'addî eylemişlerdir deyü men' ve def' itdirilüb alınan esbâb ve erzâkların ve yapağıları alıvirilmek bâbında emr-i şerîfim virilmek ricâsına îlâm itmeğın hızâne-i 'âmiremde mahfûz olan mukâta'at defterlerine mürâca'ât olunub nazar olundukda bundan akdem selâtîn-i maziyye enârallahu Te'âlâ berahmetehüm zamân-ı şerîflerinde ellerine virilan 'ahidnâme-i hümâyûnda mahmiyye-i İstanbul'da ve Edirne ve Brusadan gayri Rum İli vilâyetine ticârete varan Dubrovnik tâcirleri alub satdıkları meta'larından yüzde ikişer akça resp-i gümrüklerin mîrî için virüb edâ eylemek şartıyla Dubrovnik beğleri kendüler üç yıla üç yüzbin akça ki senede [yüz] bin akça ider iltizâm ve kabûl idüb ve zikr olunan iltizâm gerü elçileri eliyle dâhil-i hazîne olub ve mukâta'a-ı mezbûrenin kiste'l-

nizâmî(?) min ba'd ziyâde ve noksan olmayub ve ümenâ ve mültezimîn ve 'ummal ve nuzzâr dahl ve ta'arruz eylemeyüb kendüleri tarafından emîn ta'yîn olub ânın eliyle cem' ve tahsîl ve dâhil-i hazîne ola deyü şart olunub ellerine hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ile vech-i meşrûh üzre emr-i şerîfim virildüğü mestûr ve mukayyed bulunmağın imdi zikr olunan Dubrovnik tüccârının minvâl-i merkûm üzre alıkonulan yapâğları ve sâir emvâl [ve] erzâkları bi't-tamâm kendülere virilüb ve resp-i gümrük ve kantariyye ve sâir rüsûm nâmına bir akça ve bir habbeleri alınmaya deyü emr idüb buyurdum ki hükm-i şerîfimle vardıkda bu bâbda sâdir olan fermân-ı sa'âdetim üzre 'amel idüb dahi husûs-ı mezbûra gereği gibi mukayyed olub zikr olunan bazergânların alıkonulan yapâğların ve sâir emvâl [ve] erzâkların ve meta'ların nâzır-ı mumaileyhden bi't-tamâm alıvirüb ve resp-i gümrük ve kantariyye ve rüsûm-ı sâir nâmıyla min ba'd bir akça ve bir habbelerin almaya ve aldirmayasın ve nâzır-ı mumaileyhe muhkem tenbîh ve te'kid eylesesiz ki kendü yapâğların zikr olunan tüccâra ziyâde bahâ ile üzerlerine bırakmayalar eğer mezbûrlar tâlib olub ihtiyârları ile almak isterler ise sâir rençberândan aldıkları sâir üzre değer bahâlarıyla aldırub ziyâde bahâ ile aldirmayasız ve Priştina eminine dahi muhkem tenbîh ve te'kid eylesesiz ki kadimden olıgelan[a] muhâlif ve ellerinde olan 'ahidnâme-i hümâyûnuma mugâyir resp-i gümrük ve kantariyye nâmına bir akça ve bir habbeleri almaya ve aldirmaya ve işbu emr-i şerîfimin hilâfına bir tarîk ile emr-i aher ibrâz iderler ise ifâ eylemeyüb işbu hükm-i hümâyûnum mücebince 'amel idüb husûs-ı mezbûre içün emr-i aher irsâline muhtâc eylemeyesiz ve zikr olunan bazergânların hilâf-ı 'ahidnâme ve emr-i hümâyûn bir nesnelere almışlar ise girü bi't-tamâm bunlara alıvirüb bir ferde ta'allül ve nizâ' itdirmeyesiz şöyle bilesiz ve ba'de'l-nazar bu hükm-i hümâyûnum mezbûrların ellerinde ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe i'timâd kalasız. Tahriren fi el-yevmü'l-hadî ve işrîn şehri Rebi'ü'l-evvel sene seba' ve erba'in ve elf

Be-makâm-ı Konstantiniyye-i el-mahmiyye".²⁸

Bu hükümden iki sene sonra bahsi geçen sorunların çözülmemesi üzerine bir ferman daha gönderilmiştir:

"Vulçitrin ve Priştina ve Nova Brda ve ol semtlerde Dubrovnik bâzergânların ticâret itdikleri yerlerin kadınlarına hüküm ki

²⁸ DAD., DA., 7/2.1, sv. 18, br. 898 (A 8, 119) (21 Rebi'ü'l-evvel 1047 / 13 Ağustos 1637).

Hâlâ Dubrovnik ilçileri sūdde-i sa'âdetime 'arz-ı hâl sunub Dubrovnik beğleri ve bazergânları ve re'âyâları ecdâd-ı îzâmım enârallahu Te'âlâ kabrehûmun (?) zamân-ı sa'âdet-i iktirânlarından berü sadâkat üzre 'ubûdiyyetlerinde sâbit-kadem ve râsih-dem olmalarıyla salâtîn-i mâziyye zamanlarında ve benim zamân-ı sa'âdet-i iktirânımda hatt-ı şerîf sa'âdetü'l-... (?) ile virilan 'ahidnâme-i hümâyûnum ve emr-i şerîfim mücebince bazergânları Vulçitrin ve Üsküb sancaklarında ve konak semtlerinde metâ' iştirâ ve yapağı cem' itdiklerinde sancak beğleri ve ümenâ ve 'ummâl ve nuzzâr ve sâir zâbitlerden kimesne gümrük ve kantariyye ve rüsûm-ı sâire nâmiyla nesne taleb eylemiş değıller iken Vulçitrin sancağıbeği olub Üsküb mukâta'âtı nâzır-ı olan [boş] dâme izzihû ellerinde olan 'ahidnâme-i hümâyûnuma muhâlif bâzergânların iştirâ eyledikleri metâ'dan alandan ve satandan kantar başına birer guruş taleb idüb ve bundan mâ'adâ ilçileri cizyeleriyle Âsitâne-i sa'âdetime gelür iken ardlarınca ademler gönderüb emvâl ve erzâk ve yapağ-ıların ahz ve kabz ve dermahzen eylediklerinden gayrı nâzır-ı mümâileyh kendü yapağ-ısın ziyâde bahâ ile üzerlerine bıragub ve bâzergânları yapağı cem' eylediklerinde Priştina emînleri bunları cem' eylemekden men' [idüb] ba'de otuzar ve kırkar guruşların alub ruhsat virüb alınan esbâb ve erzâk ve yapağ-ıları alivirilmek bâbında emr-i şerîfim ricâ eyledikleri ecilden hızâne-i 'âmirende mahfûz olan mukâta'ât defterlerine nazar olundukda bundan akdem selâtin-i mâziye nûrullah-ı Te'âlâ merkabrehûmun zamân-ı şerîflerinde ellerine virilan 'ahidnâme-i hümâyûnda mahmiyye-i İstanbul ve Edirne ve Brusa'dan gayrı memâlik-i mahrûsemde bâzergânları bey' ve şirâ itdikleri metâ'larından resm-i gümrük yüzde ikişer akça mirî için virüb edâ eylemek şartıyla Dubrovnik beğleri kendüler üç yıla üç yük akça senede yüz bin akçayı hızâne-i 'âmireme ilçileri ile teslim itmek şartıyla ve mukâta'a-ı mezbûrenin iltizâmı ziyâde ve noksan kabûl itmeyüb ümenâ ve mültezimîn ve ummâl ve nuzzâr dahl ve ta'arruz eylemeyüb kendüleri taraflarından emîn ta'yîn olunub anun yeddiyle cem' ve tahsîl ve dâhil-i hazîne itdirile deyu hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnumla emr-i şerîfim virilmişken nâzır-ı mumâileyhimin mütesellimi itâ'at-ı emr-i şerîf itmeyüb 'amel eylemedüğü Üsküb mahkemesinde sicil ve hüccet olunub 'arz eyledüğü ecilden ellerinde olan 'ahidnâme-i hümâyûnum ve kadîmden oligelana muhâlif mezkûrûn bazergânlar rencide ve remide itdirilmemek emrim olmuşdur buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda sâdir olan fermân-ı celfilü'l-kadrim üzre 'amel idüb dahi mukaddemâ ve hâlâ vârid olan emr-i şerîfim mücebince mezkûrûn Dubrovnik bazergânlarının

alikonılan yapağuların ve sâir emvâl ve erzâkları her ne ise nâzır-ı mumâileyhimden ve mütesellimden bi't-tamâm alivirüb ve resm-i gümrük ve kantariyye ve rüsûm-ı sâire ve bâc nâmıyla bir akça ve bir habbelerin almayalar ve aldırmayasız ve nâzır-ı mumâileyhe muhkem tenbîh ve te'kîd eylesesiz ki kendü yapağuların ziyâde bahâ ile zıkr olunan tüccârın üzerlerine bırakmayalar ânun gibi mezkûrlar tâlib olub ihtiyârlarıyla almak murâd idiyorlar ise sâir rencberler aldıkları değeri bahâ ile aldırub ziyâde bahâ ile aldırmayasız ve Priştina emînine dahi muhkem tenbîh ve te'kîd eylesesiz ki kadîmden olıgelana muhâlif ve ellerinde olan 'ahidnâme-i hümâyûna mugâyir resm-i gümrük ve kantariyye nâmıyla bir akça ve bir habbelerin almayub ve aldırmayub men' ve def' eylesesiz ve işbu emr-i şerîfimin hilâfına bir tarikke emr-i aher ibrâz iderler ise te'hîre koyub bu hükm-i hümâyûnum mücebince 'amel eylesesiz ve zıkr olunan bazergânların hilâf-ı 'ahidnâme ve emr-i hümâyûn bir nesnelere almışlar ise girü bi't-tamâm alivirüb bir ferde ta'allül ve 'inâd itdirmeyesiz Dubrovnik beğleri ecdâd-ı 'azâmım enârallahu Te'âlâ berahmetehümün zamân-ı sa'âdet-iktirânlarından berü hâliyâ 'ubûdiyyette sâbit-kadem ve râh-ı inkıyâdda râsih-dem olmalarıyla şükr ü şikâyetleri müsmîr ve mü'essirdir âna göre her biriniz mukayyed ve ihtimâm üzere olub eyyâm-ı adâlet encâmında bir vechle rencîde ve remîde itdirmeyüb men' ve def' eylesesiz şöyle bilesiz ve bâ'de'n-nazar bu hükm-i hümâyûnumı mezkûrların elinde ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe îtimâd kalasız. Fî evâsıt-ı R sene [10]49

Tercümânları yedine teslîm olmuşdur".²⁹

1639-1640 yıllarında yaşanan bazı olumsuz hadiselerden dolayı gerilen Osmanlı-Venedik ilişkileri neticesinde devrin padişahın IV.

²⁹ OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 14/2, s. 157-158, belge no: 163 (Evâil-i Rebi'ü'l-âhir 1049 / 10-19 Ağustos 1639). Bu belge Özgecan Köker, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Dubrovnik İlişkileri ve Hicri 1037-1056/1627-1646 Tarihli Ahkâm Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2011, s. 70-71'de neşredilmiştir. Okunamamış birçok kelime ise tarafımızca tamamlanmış ya da yanlış okunmuş kelimeler düzeltilmiştir. Benzer içerikli diğer fermanlar için bkz. OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 15/3, s. 62, belge no: 40 (Evâil-i Receb 1059 / 11-20 Temmuz 1649); s. 67, belge no: 49 (Evâil-i Receb 1059 / 11-20 Temmuz 1649). Bahsi geçen son iki belge Sevda Dırağa Canbaz, *15/3 No'lu Dubrovnik Düvel-i Ecnebiyye Defteri (H. 1057-1073 / M. 1647-1663) (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 189-190 ve s. 197-198'de neşredilmiştir.

Murad ülkede Venedik tacirlerinin alışveriş yapmasını yasakladı. Bunun yanı sıra ülkede bulunan tacirlerin sınır dışına çıkarılmaları yönünde emir vererek aksi takdirde mallarına el koyulacağını belirtti.³⁰ Bu gelişmeler devamında yerel idareciler ve görevliler tarafından Venediklilere uygulanan aynı muamelelere –sehven ya da kasten– Dubrovnikli tacirlerin de maruz bırakılmalarına yol açtı. Dolayısıyla Dubrovniklilere karşı bu olumsuzlukların önlenmesi yönünde pek çok idarî birimin yöneticilerine ve taşra kurumlarının amirlerine fermanlar gönderildi. Bahsi geçen fermanların birinde Üsküp'te ve çevre bağlantı yollarında ticaretlerini yürüten Dubrovniklilere işaret edilmesi sebebiyle örnek bir belge aşağıda verilmiştir:

“Budun muhâfazasında Vezir [boş] Paşaya ve Bosna Beğlerbeğisine ve zikr olunan eyâletlerde vâki' olan sancakbeğlerine ve zikr olunan eyâletlerde vâki' kadırlara ve zikr olunan eyâletlerde vâki' iskele emînlerine hüküm ki

İftihâr-ı ümerâi'l-milleti'l-mesîhiyye muhtar-ı küberâi't-tâifetü'l-iseviyye Dubrovnik beğleri ve ilçileri tarafından Âsîtâne-i Sa'âdetime 'arz-ı hâl sunub Dubrovnik beğleri ecdâd-ı 'âli [...] merhûm Sultân Orhan 'aleyhi'r-rahmetehu ve'r-rıdvân zamân-ı şerîflerinden berü dörtyüz seneden mütecâviz cizye kabûl idüb mu'tâd üzere sâl be sâl Âsîtâne-i Sa'âdetime ilçileriyle irsâl ve îsâl idüb bu âna değin bâzergânları memâlik-i mahrûsemde ticâretten men' olunmayub diledikleri üzere bey' ve şîrâ idüb 'ubûdiyyet ve itâ'atde sâbit-kadem ve râsih-dem olub memleketlerine karîb olan serhadd-i mansûrem ahâlileriyle hüsn-i sülûk ve muhabbet üzere geçinüb rızâ-yı şerîfime muhâlif vaz'ları ve ubûdiyyetlerine ta'arruz olacak halleri yoğiken ba'zı 'avârız hasebiyle Venediklülerin tâcirleri gelüb gitmekden men' olunub ve bey' ve şîrâları te'hîr olunmağla bunların bazergânları gelüb gitmeğе mâni' olub mu'tâd üzere virdikleri cizyeleri bazergânlarının ticâretlerinden tahsîl olunmağla kendülere gadr olub cizyelerin edâya 'adem-i kudret izhâr idüb Dubrovniklünün bazergânlarına ruhsat olub mâtekaddemden virilmesi memnu' olan eşyâ ve metâ'dan ve âlât-ı harbden gayrı kadîmden alageldikleri metâ' ve eşyâyı memâlik-i mahrûsemden girü alub diledikleri mahale gönderüb satub kimesne mâni olmamak bâbında emr-i şerîfim virilmesin ricâ eyledikleri ecilden tâife-i mezbûre mâtekaddemden âsîtân-ı muhalledül-erkânıma 'arz ve

³⁰ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüesyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, III, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 2007, s. 439-441.

ubûdiyyet ve cizye kabûlî ile izhâr-ı itâ'at idüb kulluklarında sâbit-kadem olmalarıyla Üsküb yolu üzrine tarafeynin bazergânları varub gelüb ticâret idüb hâricden dahl olunmamak üzre birâder-i cennet makarrım merhûm ve mağfur-leh Sultan Murâd Han tâbe serâhe zamanında emr-i şerîf virilmekle benim zamân-ı sa'âdet iktirânımda mûcebince tecdîd olunmasın ricâ eyledikleri ecilden mukarrer tutub buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan fermân-ı celîlü'l-kadrim üzre her biriniz 'amel idüb dahi Dubrovnik beğlerinin bazergânları ve tâcirleri memâlik-i mahrûseme gelüb ve gidüb ber minvâl-i meşrûh memnu' olan metâ' ve eşyâdan ve âlât-ı harbden gayrı algeldikleri metâ' her ne ise alub ve murâd itdikleri iskelelere götürüb bey' ve şirâ idüb ticâretlerine ve bey' ü şirâlarına kimesneyi dahl ve tecâvüz ve men' ve ta'arruz itdirmeyesiz ve itmeyesiz Dubrovnik beğleri ecdâd-ı 'azâmım enârallahu Te'âlâ berahmetehimin zamân-ı sa'âdet iktirânlarından berü cadde-i 'ubûdiyyetde sâbit-kadem ve râh-ı inkiyâd ve sadâkatde râsih-dem olmalarıyla fermân-ı şerîfime muhâlif bir vechle rencide olunduklarına ve bey' ü şirâlarına dahl ve ta'arruz olduğuna kat'a rızâ-yı şerîfim yokdur âna göre her birinizin ma'lûmı olub bâzergânları taht-ı hükûmet ve kazâlarınıza gelüb alış ve viriş eylemelerine icâzet virüb ve itdirüb kimesneyi rencide ve remide itdirmeyesiz âna göre fermân-ı şerîfime muhâlif vaz' [ve] ictisâr olunmayub mukaddemâ ve hâlâ virilan evâmîr-i şerîfenin fehvâsı hilâfına rızâ ve cevâz göstermeyesiz ve bi'l-cümle rencide itmeyüb ve itdirmeyesiz hakkiyla memnû' olmayanları ism ve resmleri ile vuku'ı üzre yazub 'arz eyleyesiz ki sonradan haklarında emr-i şerîfim ne vechle sâdır olursa mûcebiyle 'amel oluna ve bu emr-i şerîfimi kasabât ve kurrâ ve mecmâ'-ı nâs olan mahallerde nidâ itdirüb hilâfına rızâ ve cevâz göstermeyesiz şöyle bilesiz ve bâ'de'n-nazar ellerinde ibkâ eyleyesiz deyu tahrîr olundu tercümânları [boş] nâm zımmînin eline virildi. Tahrîren [fî] evâil-i şehri-i Cemâziye'l-âhire sene 1050".³¹

1646 yılındaysa Vulçitrin ile Üsküb yolu üzerinde bulunan Kosavince Derbendi'nde eşkiya baskınına uğrayan Toma ve Vilice adlı iki Dubrovikli tacirin gasp edilmiş para ve mallarının kurtarılması, haydutların ise

³¹ OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 14/2, s. 196-197, belge no: 218 (Evâil-i Cemâziye'l-âhir 1050 / 1-10 Eylül 1640). Bu belge Özgecan Köker, *a.g.t.*, s. 94-95'de neşredilmiş, tarafımızdan bazı düzeltmeler yapılmıştır.

yakalanarak cezalandırılmalarına dair gönderilen ferman aşağıda verilmiştir:

“Vulçitrin Sancağıbeği olub Üsküp mukâta'âtı nâzırı olan Ahmed dâme izzehuya ve Priştina ve Vulçitrin kadılarına hüküm ki

Dubrovnik bazergânlarından dârendegân-ı fermân-ı hümâyûn Toma ve Vilice nâm bazergânlar südde-i sa'âdetime gelüb 'arz-ı hâl sunub mezbûrlar livâ-ı mezbûra tâbî' Kosavince nâm derbendde mürûr ve übûr iderler iken üzerlerine harâmî eşkiyâsı gelüb bin üç yüz riyâl guruşların ve iki [boş] çuka ve bir mikdâr esbâbların yağma ve gâret ve iki re's bargirlerin helâk ve bir ademilerin dahi mecrûh idüb küllî fesâd ve şenâ'at eyleyüb bâ'dehu bir tarikle zikr olunan harâmîler ile getirilüb ahz olmağla meclîs-i şer'-i şerîfde itiraf eyleyüb hüccet-i şer'iyeye virilmekle ellerinde olan hüccet-i şer'iyeye mücebince şer'le haklarından gelinmek üzre iken sâbika livâ-ı mezbûra mutasarrıf olan Ahmed dâme izzehu mezkûrun harâmîlerin ellerinde olub tereke itdikleri eşyâ her ne ise alub tama'-ı ham sebebiyle itlâf itmekle küllî te'addî ve tecâvüz eyledüğün bildirüb mezkûrûn şakîler bi eyyi veche kân ele getirilüb gâret eyledikleri eşyâ her ne ise teveccüh idenlerden şer'le kısmet itdirilüb ellerinde olan hüccet-i şer'iyeye mücebince mezkûrûn şakîlerin şer'le haklarında lâzım gelen icrâ olunmak bâbında emr-i şerîfim ricâ itmeğün buyurdum ki göresin kadiya 'arz olunduğı üzre olub ol hüccetinin mazmûnı muvâfık-ı şer'-i şerîf olub alâ vechü'l-hükkâm sâbit ve zâhir olur ise mücebiyle 'amel eyleyüb zimmî-i mezkûrların gâret olunan eşyâları her ne ise teveccüh idenlerden şer'le hüküm idüb bî-kusûr alivirdikden sonra mezkûrûn bi eyyi veche kân ele getirüb muhtâc-ı 'arz olanları ism ve resmleriyle yazub 'arz idüb ânın gibi muhtâc-ı 'arz olmayanların ellerinde olan hüccet-i şer'iyeye mücebince şer'le haklarında lâzım geleni icrâ eyleyüb şer'-i şerîfe ve hüccet-i şer'iyeye ve emr-i hümâyûnuma muhâlif kimesneye iş itdirmeyüb tekrâr bu husûs için emr-i aher irsâline muhtâc eylemeyesiz. Fî evâhir-i C sene [10]56".³²

Dubrovniklilerle alakalı fermanların haricinde, sık rastlanmamakla birlikte bazı Venedikli tacirlerin de Üsküp'e gidip geldiklerine ve ticarî faaliyetler yürüttüklerine dair fikir veren belgeler mevcuttur. Örneğin,

³² OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 14/2, s. 171, belge no: 344 (Evâil-i Cemâziye'l-âhir 1056 / Ağustos 1046). Bu belge Özgecan Köker, *a.g.t.*, s. 274-275'de neşredilmiş, tarafımızdan bazı düzeltmeler yapılmıştır.

1605³³ ve 1609³⁴ tarihli iki belgede adı geçen Venedik tacirlerinin Osmanlı başkentinden Üsküp'te ticaret yapabilme izni aldıkları görülmektedir. Ancak kayıtların azlığından anlaşıldığı kadarıyla Venediklilerin Üsküp'teki varlıklarına seyrek olarak denk gelinmektedir.³⁵ Bahsi geçen belgelerden erken tarihli olanı aşağıda verilmiştir:

“Saray ve Sofya kadılarına ve Bosnada mal defterdârına ve Belgrad ve Üsküb ve Yenibazar ve ol etrafta olan kadılara hüküm ki Âsîtâne-i Sa’âdetimde olan Venedik baylosı Südde-i Sa’âdetime ‘arz-ı hâl gönderüb Venedik tâcirlerinden dârendegân Covan Anton veled-i Françko Andırye ve Yako veled-i Anton Beryali nâm tâcirler sulh ü salâh ve ‘ahd ü emân muktezâsınca ticâret içün taht-ı hükûmetinize vardıklarında kendülerine ve hizmetkârlarına ve esbâb ve metâ’larına ve sâkin oldukları evlerine kimesneye rencîde ve remîde itdirilmeyüb sıyânet ve himâyet olunub ve yanlarında getürüb ve ol diyârlardan alub götürdükleri metâ’larından kânûn-ı kadîmden ziyâde gümrük ve ihdâs olunan kantariyye ve sâir bid’atlar teklîfi ile rencîde olunmayub ve eğer mezkûrân tâcirler ve eğer sâir bazergânlarından ve hizmetkârlarından birisin mürd olursa metrûkâtlarına beytû’l-malcı ve kassâm ve voyvodalar ve sübaşılar ‘ahidnâme-i hümâyûn mücebince dahl eylemeyüb yoldaşlarına teslim olunub ve bir kimesnenin Venedik tâcirleri ile bey’ ve şîrâ ve kefâlet ve sâir umûr-ı şer’iyyeye müte’allık husûslarda da’vâ ve nizâ’ iderler ise beş bin akçadan ziyâde ola mâdâmki ol sicil ve hüccet olmuş olmaya ve yâhûd bazergânların kendü defteriyle temessükleri olmaya mücerred şâhid ikâmet itmekle istimâ’ olunmayub Âsîtâne-i Sa’âdetime havâle olunub ve dahi tâcirleri

³³ Covan Anton ve Yako adlı iki Venedikli tacirin Üsküp’ün haricinde Sofya, Saraybosna, Belgrad ve Yenipazar’da ticaretlerini yürütebileceklerine dair verilen berat için bkz. OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 13/1, s. 32/1, belge no: 124 (25 Zi’l-ka’de 1013 / 14 Nisan 1605); Köse, *Osmanlı-Venedik Ticareti (1600-1630)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 105. Yazarın doktora tezinden ürettiği kitabında bahsi geçen konuya yer verilmemiştir. Bkz. *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Ticareti, Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, Giza Yayınları, İstanbul 2009.

³⁴ Andırye ve Alvise adlı iki tacirin yine yukarıda bahsi geçen mahallerde ticaret yapabilecekleri hakkındaki berat için bkz. OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 13/1, s. 69/2, belge no: 324 (27 Receb 1018 / 26 Ekim 1609) ve sûreti (Evâsıt-ı Şevval 1018 / 6-15 Ocak 1610); Köse, *a.g.t.*, s. 105.

³⁵ Venediklilere Üsküp’te ticaret izni verildiği hakkında ayrıca bir başka belge için bkz. OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 13/1, s. 75/3, belge no: 360 (8 Cemâziye’l-evvel 1019 / 29 Temmuz 1610).

bizüm dñimize ve 'adetimize Őetm eyledünüz deyu ahz ve celb için rencide iderler ise men' ve def' olunub memnû' olmıyanları pâye-i sa'âdetime havâle ve 'arz olunub Dîvân-ı Hümâyûnumda görilüb vech-i meşrûh üzre rencide olunmayalar bâbında emr-i Şerîfim taleb itmeğın buyurdum ki Venediklülere virilan 'ahidnâme-i hümâyûnum mûcebince 'amel idüb mezbûrân tâcirlere ve sâir Venedik bazergânlarına 'ahidnâme-i hümâyûnuma muhâlif bir ferdi dahl ve ta'aruz itdirmeyüb memnû' olmıyanları ism ü resmleri ile yazub Südde-i Sa'âdetime 'arz eylesesiz.

Fî 25 Zi'l-ka'de [10]14"³⁶

Sonuç

Üsküp'ün sosyo-ekonomik tarihine ilişkin çalıŐma yapacak olan araştırmacıların öncelikle *Tahrir Defterleri*, *Şer'ıyye Sicilleri*, *Vakfiyeler*, *Mühimme Defterleri*, *kronikler* ve *seyahatnâmeler*, ileriki dönemlerdeyse *Salnâmeler* ve *Temettuat Defterleri* gibi belge ve defter koleksiyonlarının barındırdığı zengin kaynaklara yöneleceğı aŐıkardır. Fakat Üsküp'ün sosyal, ekonomik ve hukukî tarihi için en önemli kaynaklardan *Şer'ıyye Sicilleri'*nin günümüze ulaşamamıŐ olması³⁷ bu bakımdan büyük bir handikaptır. Söz konusu sicillerin eksikliği dolayısıyla Üsküp'ün tarihini aydınlatmak üzere veri sağlamak hususunda diğere arşiv kaynaklarının önemi bir kat daha artmaktadır.

Öte taraftan, Üsküp'te geçici veya mütemekkin olarak faaliyet gösteren yabancı tacirlerin Şehirde yaŐadıkları problemler, yukarıda bahsi geçen kaynaklara ilaveten, *Düvel-i Ecnebiyye Defterleri'*nin içeriğinde bulunan belgelerin de hesaba katılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Velhasıl, bu tacirlerin yerel unsurlarla ve ehl-i örf taifesiyle münasebetlerinden doğan meseleler; Şehirde karşılaştıkları sosyal, hukukî ve ekonomik sorunların İstanbul'a aksettici ve karşılığında bir ferman gönderildiğı durumlarla ilgili kayıtlar *Düvel-i Ecnebiyye*

³⁶ OA., *A.DVNS.DVE.d*, nr. 13/1, s. 32/1, belge no: 124 (25 Zi'l-ka'de 1013 / 14 Nisan 1605).

³⁷ II. Viyana KuŐatması'nın akabinde baŐlayan Kutsal İttifak SavaŐları sırasında 1689 yılında Üsküp'ün düşüşü esnasında Avusturya birliklerinin Şehri ateŐe vermeleri dolayısıyla bu önemli kaynakların yok olduğı tahmin edilmektedir. Bkz. İnbaşı-Kul, *a.g.e.*, s. 9, 21-25.

*Defterleri'*nde yer bulmuştur. Üsküp'te yerleşik bir Dubrovnik ticaret kolonisi dolayısıyla daha ziyade bu tüccar taifesine mensup olan şahısların başlarından geçenleri konu alan fermanların yanı sıra bu defterlerde ayrıca şehirde nispeten daha az görülen, fakat yine de seyrek de olsa karşılaşılan Venedikli tacirlerin mevcudiyetlerine dair de fikir elde edilebilmektedir. Bahsi geçen nitelikleriyle *Düvel-i Ecnebiyye Defterleri*, Üsküp şehrinin XVII. yüzyıldaki sosyo-ekonomik tarihi çalışmalarına katkıda bulunacak belgeler içermektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Dubrovnik Devlet Arşivi (Državnog Arhiva u Dubrovniku: DAD)

Diplomata et Acta (DA., 7/2.1):

sv. 14, br. 686 (K 276) (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1027 / 26 Nisan – 5 Mayıs 1618).

sv. 18, br. 898 (A 8, 119) (21 Rebi'ü'l-evvel 1047 / 13 Ağustos 1637).

Osmanlı Arşivi (OA.)

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (A.DVNS.DVE.d) nr. 13/1 (h. 1013-1028 / m. 1604-1618):

s. 32/1, belge no: 124 (25 Zi'l-ka'de 1013 / 14 Nisan 1605).

s. 69/2, belge no: 324 (27 Receb 1018 / 26 Ekim 1609).

s. 75/3, belge no: 360 (8 Cemâziye'l-evvel 1019 / 29 Temmuz 1610).

s. 106/6, belge no: 527 (12 Cemâziye'l-âhir 1022 / 30 Temmuz 1613).

s. 161/1, belge no: 745 (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1027 / 26 Nisan – 5 Mayıs 1618).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (A.DVNS.DVE.d) nr. 14/2 (h. 1037-1056 / m. 1627-1646):

s. 157-158, belge no: 163 (Evâil-i Rebi'ü'l-âhir 1049 / 10-19 Ağustos 1639).

s. 171, belge no: 344 (Evâil-i Cemâziye'l-âhir 1056 / Ağustos 1046).

s. 196-197, belge no: 218 (Evâil-i Cemâziye'l-âhir 1050 / 1-10 Eylül 1640).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (A.DVNS.DVE.d) nr. 15/3 (h. 1057-1075 / m. 1647-1665):

s. 62, belge no: 40 (Evâil-i Receb 1059 / 11-20 Temmuz 1649).

s. 67, belge no: 49 (Evâil-i Receb 1059 / 11-20 Temmuz 1649).

Maliyeden Müdevver Defter (*MAD.d.*), nr. 6004 (h. 1028-1038 / m. 1619-1629): s. 75/4 (14 Zi'l-ka'de 1032 / 9 Eylül 1623).

Maliyeden Müdevver Defter (*MAD.d.*), nr. 17901 (h. 1028-1033 / m. 1619-1625).

Hadariye Defteri (*A.DVNS.HADR.d.*), nr. 2 (h. 1061-1193 / m. 1650-1779).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (*A.DVNS.DVE.d.*), nr. 16/4 (h. 1081-1211 / m. 1670-1797).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (*A.DVNS.DVE.d.*), nr. 22/1 (h. 1091-1278 / m. 1680-1861).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (*A.DVNS.DVE.d.*), nr. 26/1 (h. 1044-1077 / m. 1634-1666).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (*A.DVNS.DVE.d.*), nr. 27/2 (h. 1084-1224 / m. 1673-1809).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (*A.DVNS.DVE.d.*), nr. 28/3 (h. 1099-1113 / m. 1687-1701).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (*A.DVNS.DVE.d.*), nr. 35/1 (h. 1086-1257 / m. 1675-1841).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (*A.DVNS.DVE.d.*), nr. 55/1 (h. 1016-1173 / m. 1607-1759).

Düvel-i Ecnebiyye Defteri (*A.DVNS.DVE.d.*), nr. 57/1 (h. 975-1210 / m. 1567-1795).

Kitap ve Makaleler

Biegman, Nicolaas H., *The Turco-Ragusan Relationship according to the Firmans of Murad III (1575-1595) extant in the State Archives of Dubrovnik*, The Hague-Paris 1967.

Braudel, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul 1989.

Canbaz, Sevda Dırağa, *15/3 No'lu Dubrovnik Düvel-i Ecnebiyye Defteri (H. 1057-1073 / M. 1647-1663) (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

Dimitriadis, Vassilis, "Via Egnatia Üzerindeki Vakıflar", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Özden Arıkan - Ela Güntekin - Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 92-104.

Doğru, Halime, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", *Türkler*, IX, Yeni Türkiye, Ankara 2002, s. 165-176.

Emecen, Feridun, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'ndan Fetret Dönemine", *Türkler*, IX, Yeni Türkiye, Ankara 2002, s. 15-32.

Glavina, Mladen, 17. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti İlişkileri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Harris, Robin, *Dubrovnik, A History*, SAQI, Londra 2003.

İnbaşı, Mehmet, “Üsküp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TVDİA)*, XLII, İstanbul 2012, s. 377-381.

Aynı yazar, “Balkanlar’da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, IX, Yeni Türkiye, Ankara 2002, s. 154-164.

Aynı yazar – Kul, Eyüp, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp, Fethinden XVIII. Yüzyıla Kadar*, TTK, Ankara 2018.

İskefiyeli, Zeynep – Çelik, M. Bilal – Yazıcı, Serkan (ed.), *Türk Tarihinde Balkanlar, Balkans in the Turkish History*, I, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya 2013.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi*, I (18. ve 19. Yüzyıllar), Küre Yayınları, İstanbul 2013 (3. Baskı).

Kiel, Machiel, “Balkanların Osmanlı İmparatorluğu ile Bütünleşmesi 1353-1453”, *Türk Tarihinde Balkanlar, Balkans in the Turkish History*, I, ed. Zeynep İskefiyeli – M. Bilal Çelik – Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya 2013, s. 185-224.

Komasyon, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2010.

Köker, Özgecan, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Dubrovnik İlişkileri ve Hicri 1037-1056/1627-1646 Tarihli Ahkâm Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2011.

Köse, Metin Ziya, *Osmanlı-Venedik Ticareti (1600-1630)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Aynı yazar, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri, 1500-1600, Doğu Akdeniz’de Casuslar ve Tacirler*, Giza Yayınları, İstanbul 2009.

Aynı yazar, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Ticareti, Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, Giza Yayınları, İstanbul 2009.

Murphey, Rhoads, “17. Yüzyılda Via Egnatia Boyunca Görülen Ticaret Örüntüleri”, *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Özden Arıkan – Ela Güntekin – Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 191-214.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’îmâ (Ravzatü’l-Hüesyn Fî Hulâsati Ahbâri’l-Hâfikayn)*, III, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 2007.

Özergin, M. Kemal, “Rumeli Kadılikları’nda 1078 Düzenlemesi”, *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*, TTK, Ankara 1988, s. 251-310.

Öztürk, Yücel, “Osmanlı Balkanı: Tarihî Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişimi”, *Türk Tarihinde Balkanlar, Balkans in the Turkish History*, I, ed. Zeynep İskefiyeli – M. Bilal Çelik – Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya 2013, s. 225-258.

Selçuk, Havva, “Rumeli’de Yapılan İskânlar Neticesinde Kurulan Yeni Yerleşim Yerleri (1432-1481)”, *Türkler*, IX, Yeni Türkiye, Ankara 2002, s. 177-186.

Sezgin, İbrahim, “Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Baruthâneler ve Barut İmalatı”, *Türkler*, X, Yeni Türkiye, Ankara 2002, s. 145-150.

Stoianovich, Traian, “Osmanlı Hâkimiyetinde Via Egnatia”, *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Özden Arıkan – Ela Güntekin – Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 225-240.

Sugar, Peter, *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804, A History of East Central Europe*, V, ed. Peter Sugar – Donald Treadgold, University of Washington Press, Seattle 1977.

Veinstein, Gilles, “Avlonya (Vlora): 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Via Egnatia’da Bir Menzil”, *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Özden Arıkan – Ela Güntekin – Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 241-250.

Zachariadou, Elizabeth A. (ed.), *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, çev. Özden Arıkan – Ela Güntekin – Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

